

TEISĒS EKOLOĢIJA

TURINYS

Teisės ekologija kaip mokslo objektas	5
Esminiai teisės ekologijos principai	8
Vieningumo principas	8
Adaptavimosi principas	9
Evoliucijos principas	11
Teisės istorinio proceso lokalizavimas	12
Ekologiniai teisinės veiklos mechanizmai	12
Teisinio potencialo formavimosi ir vystymo procesų ekologizavimas	14

Teisės evoliucija apima įvairius administracinius ir kūrybinius procesus. Jų sudėtinga sąveika sukuria daugiaspalvę teisės mozaiką, kurios kintamumas nulemiamas naujų išraiškos formų ir būdų paieška. Teisės vystymosi dinamika turi būti panaši į paties gyvenimo kintamumą, kadangi teisė visą laiką siekia „pagauti“, apmąstyti ir perteikti greitai besikeičiančias gyvenimo ir laikmečio realijas ir dvasią.

Ilgaamžė teisės istorija sukaupė iki mūsų dienų milžinišką palikimą, kurio esminė paskirtis – žmogaus minčių ir mąstymo būdo praturtinimas, jį supančios aplinkos supratimas. Tame atsispindi bendra teisės intencija, kurios pagrindinė funkcija yra žmogaus ir jo aplinkos dvasinio ir vertybinio gyvenimo mechanizmų apsauga. Akumuliuodamas savyje žmogaus vertybinį potencialą, aktyvuodamas jo realizacijos procesus, teisė sukuria tam tikrą žmogaus veiklos „apvalkalą“, kurio ribose susiformuoja palankios sąlygos individo būties humaniškumo pasireiškimui. Teisės ekologijos, siekiančios „išsaugoti“ ir „išvalyti“ teisę su visais ją sudarančiais įvairialypiais procesais ir reiškiniais, skirtingos pakraipos tendencijomis, problemų pabrėžimas yra išskirtinai svarbus kaip abstrakčia teorine, taip ir praktine prasmėmis.

Teisės ekologijos ir aplinkos ekologijos problemos turi daug bendro. Visiškai pagrįstai galima teigti, kad žmogus, įnešdamas į gamtą disharmoniją, teršdamas ją, neracionaliai naudodamas gamtos resursus, neišvengiamai artėja prie ribos, kurią peržengdamas jis praras galimybę kontroliuoti situaciją, vengti jos neigiamų pokyčių. Kažkas panašaus vyksta ir teisės srityje. Niekada anksčiau žmogus neturėjo tokio plataus galingų komunikavimo priemonių arsenalo, neturėjo galimybės plačiai skleisti ir įtvirtinti viešojoje nuomonėje tam tikrų požiūrių, mąstymo stereotipų. Galingų viešosios nuomonės formavimo priemonių naudojimas siekiant utilitarinių, vartotojiškų vertybių, pragmatikai supaprastintų, egoistinių požiūrių įtvirtinimui gali sukelti ne tik neišvengiamas krizines situacijas teisėje, bet turėti ir bendresnes neigiamas pasekmes vertybiškumui ir nusistovėjusiai tvarkai, destruktiviai veikiančias globalią žmonijos ekologiją.

„Nykimas“ – neigiamas reiškinys tiek gamtoje, tiek teisėje. Siekis išvengti kritinių procesų, surasti harmoniją su pačiu savimi ir su aplinka reikalauja plataus ekologijos problemų nagrinėjimo. Pažymėtina, kad vis ryškėja ekologinių interesų tyrimų objektų platinimo tendencija: jeigu prieš porą dešimtmečių jie neišeidavo už aplinkosauginės veiklos ribų, dabar gi jie apima vis platesnes bio- ir sociokultūros sritis.

Šiuolaikinės teisės būklė sukelia dvejopus jausmus. Iš vienos pusės, teisei būdingi išskirtiniai pasiekimai, kurie turi didžiulę išliekamą istorinę vertę. Kartu su šituo – nematytas pagal savo mastą teisinio vertybiškumo užterštumas, aktualėjanti šiuolaikinės teisės nesupratimo tendencija.

Tokiomis sąlygomis žmogaus noras ir polinkis numatyti bei nuspėti galimą įvykių eigą sukelia jo nerimą dėl teisės likimo. Pavojus slypi ir tame, kad neigiami reiškiniai, kartą tapę realiai funkcionuojančios teisės faktoriais, ir toliau veikia vykstančius teisės procesus, sudaro prielaidas pakartotinai atsistatyti tame pačiame neigiamame vaidmenyje. Be to, atsižvelgiant į šiuolaikinį technikos lygį, tokie reiškiniai gali įgauti spartaus greitėjimo dinamiką. Panašių tendencijų atsiradimas ilgainiui tampa ekologinių problemų išsklaidymo stimulu.

Teisės ekologijos vystymasis kaip naujosios tyrimo krypties nulemta kelių faktorių. Juos galima suskirstyti į dvi grupes:

- faktoriai, kylantys iš šiuolaikinės teisės būklės specifikos, jos būties formų, individo požiūrio į ją;
- faktoriai, suformuoti mokslinėje srityje, atspindintys aplinkos apsaugos problemų suvokimą.

Pirmoji faktorių grupė yra susijusi su nepasitenkinimo jausmu, kuris atsiranda vertinant teisės būties sąlygas. Tai reakcija į šiuolaikinės teisės kūrimo ir praktikos procesus. Jau minėti žmogų supančios teisės aplinkos teršimo tendencijos, vis labiau juntamas indiferentiškumas ir inertiškumas teisės atžvilgiu, teisės srities komercializavimas, technikos „dvasios“ skverbimasis, nuasmeninančios teisę – visa tai faktoriai, verčiantys žmogų susimąstyti apie teisės likimą ir perspektyvas. Svarbus impulsas taip pat yra ypatingai populiarus judėjimas už aplinkos apsaugą. Tai tapo savotiška elgesio determinante, XX amžiaus pabaigos gyvenimo filosofija. Šio globalaus proceso kontekste teisės ekologijos problematika gali būti vertinama kaip bendros tendencijos lokalinis atspindys.

Faktoriai, priklausantys antrajai grupei, yra visiškai kitokios prigimties. Jų ištakos – mokslinės minties sritis, atspindinti objektyvų aplinkinio pasaulio tendencijų pažinimo poreikį. Mokslas, pasiekęs tam tikroje srityje atitinkamą žinojimo lygį, siekia tokių lygį multiplikuoti, išplėsti pasiekimus giminingoms mokslo šakoms. Toks mokslo kaip

specifinės žmogaus veiklos srities vidinis „savęs vystymo“ potencialas skatina tiesos paiešką, kas savo ruožtu yra svarbus mokslinių žinių apie teisės ekologiją formavimosi faktorius. Tokiu būdu savarankiškos mokslinės disciplinos statuso suteikimas teisės ekologijai (su jai būdingu tyrimo objektu, specifine analizės metodologija ir pan.) remiasi ir tam tikromis grynai mokslinėmis prielaidomis. Galima pažymėti tokias iš jų:

- sukaupta ekologinių problemų mokslinio apmąstymo patirtis;
- skirtingų mokslo sričių ryšys ir tarpusavio sąveika;
- globalios problemos, siekis aprėpti visumą ir pasiekti vieningumą.

Nesunku pastebėti teisės ekologijos mokslinių šaltinių vieningumą. Žmonijos vystymosi globalinės problemos turi neabejotiną ekologinę kryptį, savo ruožtu pastebimas ekologijos ir biologijos mokslų komplekso pasiekimų ryšys. Toks mokslinių šaltinių vieningumas nulemia muzikos kultūros ekologijos problemų tyrimo metodologinės bazės bendrumą.

Teisės ekologijos srityje persidengia anksčiau mažai tarpusavio sąlyčio taškų turėję mokslinių žinių, patirties ir idėjų sritys. Manytina, kad tokia sintezė kartu su šiuolaikinio dvasinio gyvenimo aktualių problemų išskėlimu gali duoti įdomių mokslinių rezultatų.

Teisės ekologijos teorinių pagrindų sukūrimas ir analizės būdų formavimas liečia šiuos esminius mokslinius klausimus:

- sąvokų aparatas ir teisės ekologijos kaip mokslinės disciplinos, kurios dalykas yra universalių žmogaus ekologijos dėsnių ir teisei kaip vienam iš sociokultūros srities komponentų būdingų specifinių dėsningumų veikimas, struktūra;
- teoriniai modeliai, atspindintys teisės kaip ekologizavimo objekto specifiką;
- teisės kultūros ekologizavimo perspektyvos, orientuotos į žmogaus būties sferos humanizavimą, jos teisinį ir moralinį praturtinimą.

Teisės ekologija kaip mokslo objektas

Mokslinėje literatūroje iki šiol nebuvo kalbama apie teisės ekologiją, todėl atsiranda būtinumas nagrinėti šį objektą griežtai laikantis nuoseklumo ir sistemiškumo. Pirmas

tokio nagrinėjimo etapas būtų sąvokų aparato nustatymas, kadangi sąvokose fiksuojamas atitinkamas problemos matymas, pradinė mokslinė autoriaus pozicija.

Sąvoka *ekologija* (graik. *oikos* – amai, gyvenamoji vieta, *logos* – mokslas) plačiausia prasme apibūdina sritį, apimančią tam tikrais pagrindais suklasifikuotų organizmų arba individų, o taip pat jų grupių sąveiką su aplinka. Vokiečių zoologas Ernstas Gekkel, 1866 metais įvedęs į mokslą ekologijos sąvoką, apibūdino ją kaip bendrąjį mokslą apie organizmų santykį su išorinių pasauliu.

Iš pradžių ekologijos problemų ratas apimdavo tik žmogaus gamtinę aplinką. Net ir šiandien šios sąvokos pagrindu laikoma tezė, kad tai yra biologijos mokslas. Tačiau laikui bėgant vis ryškėja tendencija transformuoti ekologijos sąvoką, įjungiant į ją globalius žmogaus aplinkos klausimus, neapsiribojant vien biologine aplinka. Kitaip tariant, tai jau apima žmogaus egzistavimo sąlygas. Esant tokiam suvokimui, aplinka suprantama kaip sudėtinga biologinių, socialinių, ekonominių, teisinių, kultūrinių ir daugelio kitų faktorių sistema, sudaranti vieningą nuolat besikeičiančią ekologinę struktūrą.

Toks platus ekologijos suvokimas sąlygojo naujų ekologijos žinių vystymosi krypčių atsiradimą. Labiausiai pastebimas dėmesys socialinei ekologijai, kurios viena iš atšakų yra kultūrinė ekologija. Nereikia įrodinėti, kad žmogaus kultūrinė aplinka yra tokia pat reikšminga, kaip ir biologinė.

Kultūrinės aplinkos problemų sudėtingumas nulemtas tuo, kad žmogaus sukurtas kultūros pasaulis priklauso nuo specialiosios ekologijos. Kultūra yra ne kas kita, kaip žmogaus sukurta realybės anomalija, būties erdvės „iškraipymas“, dėl ko realybės ir būties sfera įgauna naujus dirbtinai sukurtus matavimus.

Kultūros ekologijos problemų aktualumas ir reikšmingumas nulėmė tai, kad ekologijos samprata jau nereiškia vien mokslinės disciplinos. Šios sąvokos turinyje įvykusi transformacija pasireiškė tame, kad ji visuotinai tapatinama su kultūrinės aplinkos kokybės žymėjimu, žmogaus veiklos palaikant, išsaugant ir vystant kultūrinę aplinką vertinimu, t.y. sąvokoje atsirado tam tikras vertinamasis aspektas.

Kultūros ekologija negali turėti savyje griežtų rekomendacijų, nurodymų, ji negali turėti siauros normatyvinės paskirties. Menas nėra mechaninė sistema, tai gyvas organizmas.

Daugelis bandymų pavergti kultūrą kokiems nors išoriniams kanonams (estetiniams, ideologiniams, nacionalistiniams ir kitiems) turėjo tik neigiamą efektą. Tokie bandymai įnešdavo disharmonijos į kultūros veiklą, todėl buvo iš anksto pasmerkti nesėkmei.

Liūdna įsikišimo į meno sferą patirtis turi būti vertinama kaip perspėjimas „nepersistengti“ kultūros ekologijos srityje. Niekas negali spręsti, koks turi būti menas. Bet kurios žmogaus kultūrinės aplinkos „tobulinimo“ programos sukels tik neigiamas pasekmes, jeigu jos bus nukreiptos į kūrybos ir pasirinkimo laisvę, sudarančią individualios kūrybos pagrindą. Tai galima teigti ir apie teisę. Reikia vertinti kaip postulata žmogaus ir teisės judėjimą savitu keliu.

Teisės ekologija turi laikytis kito principo – ne tai, kas privalo būti, o tai, ko neturi būti. Teisės ekologija visada turi eiti nuo priešingo: sulaukyti neigiamų permainų sociokultūroje procesus, stabdyti tendencijas, turinčias neigiamą įtaką žmogaus ir jo aplinkos (visuomenės) gyvenimui. Dar labiau, jos metodais gali būti tik pavyzdys, palyginimas to, kas yra, su tuo, kas turėtų būti. Būtent tokiu būdu teisės ekologija gali įvykdyti savo vertinimo vaidmenį.

Žmogaus veiklos rezultatyvumas įgyvendinant optimaliausias sąveikos su teise formas priklauso nuo teisės ekologijos problemų suvokimo. Iš čia kyla būtinumas formuoti vidinį žmogaus poreikį ekologizuoti savo veiklą, sukurti savo elgesio ekologines normas. Kitaip tariant, yra kalbama apie visuomenės ekologinės sąmonės sukūrimą, kuri daro reguliuojantį poveikį daugialypiems žmogaus sąveikos su teisine aplinka procesams. Ekologinės sąmonės augimas – viena iš veiksmingų prielaidų siekiant palaikyti ekologinį balansą teisės srityje.

Šiuo metu žmogus turi didelį arsenalą priemonių, kurių pagalba jis gali veikti teisę. Todėl sparčiai auga ir jo atsakomybė už tokių priemonių panaudojimą – jis turi būti lydimas galimų neigiamų pasekmių teisės sferai numatymu ir suvokimu. Tam žmogaus veikloje turi būti sukurti tam tikri kontroliniai orientyrai, vertinantys teisės vertybinės ir fundamentaliosios sferos „pažeidžiamumą“.

Teisės ekologija šiuo metu tik gimsta. Šio etapo sudėtingumas yra tame, kad būtent šioje stadijoje nustatomi viso tolesnio pažinimo proceso parametrai ir orientyrai. Siekiant sukurti teisės ekologijos srityje tam tikrą visaapimančią mokslinių žinių sistemą, reikia

sukurti bendrą tyrimų programą. Bendrais bruožais tokia programa turi apimti šių problemų sprendimą:

- teisės ekologijos kaip mokslo disciplinos teorinių pagrindų suformavimas;
- teisės ekologijos esminių principų pagrindimas, jų pasireiškimo formų ir būdų analizė;
- ekologinio pobūdžio dėsningumų nustatymas, jų realizavimosi mechanizmų nagrinėjimas;
- konkrečių teisės ekologijos pasireiškimų nagrinėjimas, teisinės veiklos ekologinių kriterijų nustatymas ir jų praktinio naudojimo galimybių analizė;
- teisės ekologizavimo perspektyvų analizė.

Mokslinių žinių sistemos formavimas reikalauja nustatyti pagrindinius orientyrus nagrinėjamo dalyko atžvilgiu. Teisės ekologijos srityje tokie orientyrai yra sistemiškumas ir dinamiškumas, iš kurių pozicijos yra apžvelgiami visi teisinio gyvenimo reiškiniai ir procesai, analizuojamas jų atitikimas ekologijos kriterijams, vertinamos jų ekologinės perspektyvos.

Teisės sudėtingumas leidžia analizuoti ją mikro- ir makrolygiu. Makrolygyje objektas suvokiamas kaip visuma, dėmesys sutelkiamas į jo esminius parametrus, ryšius su kitomis sistemomis. Mikrolygiu objektas tiriamas tarsi „iš vidaus“, tyrėjas analizuoja objektą sudarančius elementus, kurie kartu sudaro sudėtingus ryšius. Teisės dinamika taip pat nulemia tyrimo specifiškumą. Atsižvelgiant į šį faktorių, reikia atskirti dinaminį ir statinį požiūrį. Pirmu atveju teisė analizuojama vystymosi procese, antru atveju nagrinėjamas tam tikras jos būties taškas. Dinamikos dalykas – kurio nors reiškinio atsiradimo, vystymosi ir kaitos procesas; statikos dalykas – teisės pastovios struktūros ir jų funkcijos.

Dinamikos ir statikos kriterijai leidžia išskirti esminius teisės ekologijos teisės principus, išanalizuoti šių principų veikimą.

Esminiai teisės ekologijos principai

Vieningumo principas

Esminė teisės kultūros charakteristika yra jos vieningumas. Tariamasis teisės gyvenimo įvykių ir reiškinių chaotiškumas visgi turi tam tikrą vieningo teisinio proceso logiką. Ekologine prasme vieningumo problema slypi tame, kad teisės vidinės organizacijos laipsnis nulemia jos formuojamos žmogaus teisinės aplinkos vieningumą. Klaidingas yra požiūris, kad kurie nors atskiri teisės aplinkos fragmentai (netgi tam tikra prasme „fundamentalūs“) gali pakeisti teisės vieningumą. Teisės vieningumą nulemia bendros funkcijos vykdymas, kurios negali įvykdyti atskiros sudedamosios teisės dalys. Būtent bendra funkcinė atskirų elementų orientacija apjungia į vieną visumą skirtingas pakankamai elementarias struktūras ir procesus, pajungia juos bendrai teisinės evoliucijos logikai.

Teisės vidinės organizacijos kaip sistemos sudėtingumas nulemia šių bendrų požymių susiformavimą:

- bendrų sistemos parametrų išsaugojimas nuolatinės sąveikos su aplinka procese;
- vidinės regeneracijos galimybė esant kritiniams reiškiniams teisės vystymosi procese;
- atsikūrimas modernizuotame, atsinaujinusiame vaidmenyje.

Būtent dėl sudėtingos visų elementų struktūrinės organizacijos teisė įgauna savotišką autonomiją, galimybę reguliuoti sąveiką su išorinėmis sistemomis. Tame pasireiškia jos savignyos mechanizmas, kadangi sugretindama išorinį poveikį su savo vidiniais poreikiais, ji atitinkamai reaguoja į išorinius reiškinis.

Sistemos galimybės išsaugoti savo esminius parametrus taip pat įtakoja jos potencialą regeneracijai. Kritinėse situacijose, kai teisės vystymasis pereina į nuosmukio stadiją, kai teisės determinantės praranda savo efektyvumą, pradeda veikti kompensaciniai mechanizmai: teisės srityje susiformuoja nauja požiūrių ir vertinimo kriterijų sistema, teisiniai mąstymo būdai, atsiranda naujos determinantės, sugebančios „reanimuoti“ teisinius procesus, išvesti juos iš krizės, užpildyti tai, kas dėl savo neatitikimo naujoms sociokultūrinėms sąlygoms išstumama iš gyvenimo srities.

Adaptavimosi principas

Teisė iš esmės yra sudėtinga daugialypė kategorija, apibūdinama specifinio mechanizmo, užtikrinančio jos suderinamumą su aplinkos sąlygomis, veikimu. Šis mechanizmas iš

prigimties yra adaptacinis, kadangi tik adaptuodamasi prie aplinkos, teisė išlaiko savo gyvybingumą. Bendrais bruožais adaptavimąsi galima apibūdinti kaip atitinkamos kategorijos sąveiką su aplinka, kurioje išlikimas realizuojamas keičiantis jos struktūrinei funkciniai organizacijai, pasireiškimo formoms, o taip pat iš dalies ir pačiai aplinkai. Adaptavimosi dėka teisė gali išlaikyti būtent tuos bruožus, kurie nulemia jos esmę ir galų gale išlieka beveik nepakitę.

Adaptavimasis neturi būti suvokiamas kaip tam tikras teisės supaprastinimas. Priešingai, adaptavimasis kaip teisinės evoliucijos efektyvių būdų paieška, kaip viso teisinio palikimo integravimasis ir nuolatinis siekis į ateitį ir yra teisės istorinio proceso ekologiško pasireiškimas.

Adaptavimasis yra vienintelė galima teisės būties aplinkinio pasaulio sistemoje forma. Jis pasireiškia tuo, kad teisė tarsi perima kai kuriuos aplinkinio pasaulio bruožus. Teisė pasižymi galimybe sėkmingai adaptuotis prie specifinių sąlygų, besiformuojančių tam tikru istoriniu laikotarpiu. Toks adaptavimasis pasireiškia nusistatymų ir požiūrių į teisės peržiūroje, jų suderinime su laiko dvasia. Vykstančios atrankos ekologiškas reikalauja būtino seno pakeitimo nauju, vakuomo, atsiradusio dėl atsisakymo nuo pasenusio, užpildymo naujai sukurtu. Tokioje situacijoje būtent teisės ekologinės savybės padeda parenkant palankias formas vykstantiems teisiniams procesams. Tokiu būdu atsiranda dialektinis ryšys tarp teisės palikimo ir šiuolaikinės kūrybos – dviejų vienodai reikšmingų teisės dalių.

Žmogų supančiame pasaulyje vyksta nuolatinis pokyčių procesas. Vykstantys procesai yra nukrypimas nuo tos būklės, į kurios sąlygas šiuo metu yra orientuoti teisės funkcionavimo procesai. Todėl adaptavimasis turi pašalinti nesuderinamumą, atsirandantį tarp teisės kultūros ir aplinkos. Tačiau vykstantys pokyčiai yra labai įvairūs, todėl atitinkami sudėtingi yra ir adaptavimosi procesai.

Teisės sėkmingas vystymasis galimas ne bet kokioje aplinkoje, jis reikalauja atitinkamos ekologinės nišos, kuriai būdingos tam tikros sąlygos. Tai reiškia, kad teisės adaptacinės galimybės yra susijusios su tam tikrais vidiniais ribojimais, kurie yra nulemti per amžius susiformavusių jos egzistavimo pagrindų. Tokie ribojimai nulemia adaptavimosi procesų ekologinę amplitudę, nubrėždami galimas teisės prisitaikymo ribas.

Adaptavimosi procesas prasideda atsiradus impulsui, kuris yra ne kas kita, kaip atitinkamas poreikis. Iš vienos pusės poreikis yra pradinė teisės motyvacija, iš kitos pusės – sistemos priklausomumas nuo tų faktorių, kurie yra esminiai kategorijos išlikimui ir vystymuisi. Pats žmogus, elgdamasis pagal savo vidinius poreikius, nusprendžia, kokia turi būti teisė, kuria linkme ji turi vystytis. Teisė egzistuoja ne visuomenės dėka, o dėl specifinių individo poreikių realizavimo. Poreikis tampa vystymosi postūmiu tik ją atitinkamai suvokiant. Determinuotas įvairių faktorių, poreikis atgaminamas žmogaus, suranda jo individualų pasireiškimą. Poreikis sąlygoja tam tikros ekologinės situacijos susiformavimą, kadangi ir poreikių ekologinio vertybiškumo laipsnis, ir jų patenkinimo galimybė nulemia atitinkamą procesų ir visos teisės evoliucijos kryptį. Bandymai numalšinti poreikį dažniausiai sukelia tik jų stiprėjimą, vidinių galių koncentravimą.

Adaptavimosi procesai yra nukreipti į maksimaliai palankų teisės „įsitvirtinimą“ aplinkoje, tokių funkcionavimo ir vystymosi formų suradimą, kurios būtų optimalios tiek pačios kategorijos išlikimo požiūriu, tiek aplinkos požiūriu. Tai reiškia, kad adaptavimosi galų gale siekiama sukurti ir palaikyti ekologinį optimumą, t.y. situacijos, kurioje yra dinamiškai subalansuoti ekologinės sąlygos, kurių dėka yra galimas pilnavertis teisės vystymasis.

Evoliucijos principas

Nuolat besikeičiančios aplinkos sąlygos, vykstantis adaptavimasis – visa tai suponuoja teisės dinamiką ir evoliucionavimą. Evoliucionavimas – savybė, būdinga teisei. Skirtumas tarp teisės būklės „vakar“ ir „šiandien“ slypi ne tik ir ne tiek kiekybiniuose parametruose, kiek kokybinėse. Kiekvienas paskesnis teisės žingsnis išreiškia tam tikrą naują bruožą. Evoliucijos pagrindas yra atsinaujinimo energetikoje. Evoliuciniai procesai, vykstantys teisės srityje, nulemia patirties ir istorijos paveldo sukaupimą. Evoliucija iš esmės yra teisės gyvavimo optimizavimas. Pozityvinės adaptacijos sukelia visos teisės persitvarkymą, tačiau yra pastebimas ir atvirkštinis procesas: „nenaudojami“ pasiekimai po truputį išstumiami, negrįžtamai prarandami.

Taigi, teisės evoliucija – tai nuolatinis judėjimas į priekį, kurio metu yra sukaupiama visa tai, kas jau yra sukurta. Šia prasme būtina evoliucijos procesų sąlyga yra pastovus balansas tarp „naujo“ ir „seno“, tradicinio ir novatoriško, besikeičiančio ir nuolatinio. Tokio balanso laikymasis yra vienas iš teisės ekologijos palaikymo faktorių.

Teisės istorinio proceso lokalizavimas

Teisės istorinis procesas vyksta erdvėje ir laike. Kiekvienas teisės procesas įtakojamas globalių istorinių dėsnų. Savo ruožtu teisės fenomenas visą laiką turi tam tikrą autonomiją, jis turi konkrečius istorinius ir sisteminius parametrus, kurie nustato jo vietą bendrame evoliucijos procese. Tai leidžia naudotis dviem proceso nagrinėjimo būdais – kompleksiniu ir lokalinu. Kompleksiniu požiūriu teisės istorinis procesas išreiškia visos tarpusavyje susijusių teisės reiškinių visumos vystymąsi. Lokaliniu požiūriu jis suvokiamas kaip daugybė atskirų konkrečių reiškinių, kiekvienas iš kurių pasižymi savita teisės evoliucija.

Konkretus teisės reiškinys yra visada lokalizuotas bendro teisės proceso atžvilgiu. Lokalizavimasis vyksta pagal tris esmines požymių grupes:

- dalykiniai;
- regioniniai;
- temporaliniai (laiko).

Dalykinė lokalizacija apibūdina vidinius teisės dėsningumus, bruožus ir savybes, būdingas kūrybiniam reiškiniui; regioninė ir laiko lokalizacija – išorines sąlygas ir jo funkcionavimo ir vystymosi faktorius.

Ekologiniai teisinės veiklos mechanizmai

Teisės funkcionavimo ir vystymosi procesų eigos universali sąlyga yra teisinės veiklos vykdymas. Jos turinys ir formos nulemia žmogų supančios teisinės srities ekologinę būklę, žmogaus dalyvavimo vertybių puoselėjime, išsaugojime ir vartojime pobūdį. Teisinės veiklos sąlygotumas, jos egzistavimo formos, jai būdingi dėsningumai ir tendencijos sudaro svarbų ekologinės problematikos aspektą.

Teisinė veikla – tai tikslinės žmogaus, tenkinančio savo organizacinius ir vertybinius poreikius, veiklos procesas. Teisinės veiklos pagrindas yra santykis „interesas - motyvas – tikslas“. Veiklos interesas – objektyviai egzistuojantis poreikis, veiklos motyvas – tai tas pagrindinis stimulus, kuris skatina subjektą atlikti tam tikrus tikslinius veiksmus; tikslas – tai, ko siekia subjektas savo veiksmis. Santykis „interesas - motyvas – tikslas“ taip pat nulemia vektorių, kuris rodo teisinių procesų kryptį.

Teisinės veiklos ekologiškumas tiesiogiai priklauso nuo jos pradų laikymosi. Teisinę veiklą charakterizuoja nuolatinis aiškumo ir saugumo siekimas. Teisė negali būti unifikuotas, niveliuotas – kiekvienas individas jaučia ir mąsto skirtingai, mato pasaulį savu kampu. Teisės įvairovė – žmogaus natūros sudėtingumo atspindys, tai nuolatinis ginčas apie žmogaus būtį, begalinė egzistencinės išraiškos formų paieška. Teisinė veikla nesuderinama su paprastu „tiražavimu“, seno atkartojimu, atgyvenusių kanonų sekimu. Teisinės veiklos kūrybinis pobūdis nulemia rezultato nenuspėjamumą, tiesioginės priklausomybės tarp teisinės veiklos „sąnaudų“ ir rezultatų nebuvimą.

Teisinės veiklos vykdymas suponuoja savireguliacijos mechanizmų egzistavimą, kurie sąlygoja teisinių procesų eigos formas ir pobūdį. Savireguliacijos mechanizmų veikimo efektyvumas apsprendžia ekologinių kriterijų realizavimosi teisinėje veikloje laipsnį. Ši aplinkybė nulemta tuo, kad teisės funkcionavimo ir vystymosi procesų ekologinis kryptingumas galimas tik teisės koordinavimo ir savireguliacijos sąlygomis.

Savireguliacija teisės veiklos ribose yra susijusi su dviejų esminių funkcijų vykdymu:

- teisinės veiklos kaip autonominės sistemos su jai būdingais specifiniais dėsniniais, išraiškos formomis ir savybėmis išsaugojimu;
- teisinės veiklos adaptavimusi prie konkrečių istorinių ir regioninių sąlygų, jos integravimusi į kitas sociokultūrinės sistemas.

Teisinės kultūros funkcionavimas ir vystymasis glaudžiai susijęs su žmoniškumu faktoriumi. Žmogus kryptingai keičia aplinkinį pasaulį, prisiderindamas prie jo ir priderindamas jį prie savo poreikių. Tik žmogus – kultūros kūrėjas ir nešiotojas – sąlygoja teisinių procesų intensyvumą, tik nuo jo intelektualumo ir mąstymo gebėjimų priklauso jo indėlis į teisės vystymą. Teisinės veiklos subjektas taip pat nulemia teisės funkcionavimo kokybinę pusę bei jos ekologinį potencialą.

Žmogus yra centrinė grandis teisės ekologizavime. Žmogaus inspiruojamas pokyčių procesas visada turi prasidėti nuo jo paties. Tik vertybiškai subrendusi laisva asmenybė gali prisiimti atsakomybę už žmonijos kuriamos „antrosios gamtos“ likimą ir kritiškai permąstyti savo sąveikos su ja formas. Tik vadovaujantis šiuo postulatu yra įmanomas ekologinio imperatyvo realizavimas teisinėje veikloje. Pirmasis žingsnis šia linkme galėtų būti atsisakymas kai kurių plačiai paplitusių negatyvių determinančių (tokių kaip pavydas ir egoizmas), apsprendžiančių žmogaus santykį su aplinka. Kaip jau buvo

minėta, ekologija turi fokusuoti savo dėmesį ties tomis savybėmis, kurios neturėtų joje būti („veikimo nuo priešingo“ principas).

Teisinės veiklos priemonių funkcionavimas priklauso nuo konkrečios istorinės aplinkos. Kiekviena epocha turi savo veiklos priemonių arsenalą, formuoja jų galimų taikymo būdų suvokimą, tobulina jas atitinkamu būdu. Veiklos priemonių evoliucinis „mobilumas“ turi plačią pasireiškimo – meninių, techninių, funkcinių – amplitudę. Tokio mobilumo rezultatas nėra tik paprastas savitikslių priemonių tobulinimas, bet greičiau jų adaptavimas prie besikeičiančių teisės egzistavimo sąlygų.

Vykdant teisinę veiklą, yra sukuriami teisiniai produktai, kurių kaupimas yra teisės funkcionavimo pagrindas. Teisiniai produktai yra teisinės veiklos koncentruota išraiška, įvairių priemonių pagalba apiforminti tokios veiklos rezultatai. Sudedant subjekto teisinės veiklos rezultatus, galima spręsti apie vienos ar kitos epochos efektyvumą bei intensyvumą, paieškos kryptingumą, pasaulėžiūrą, atitinkamo laikmečio socialines ir vertybines kolizijas.

Teisinio potencialo formavimosi ir vystymo procesų ekologizavimas

Viena iš sąvokų, padedančių atskleisti teisės dinaminę prigimtį, yra kūrybinis potencialas. Turimų kūrybinių potencialų pobūdis bei jų susiformavimo ir realizacijos procesų specifika nulemia ekologinę situaciją teisės srityje.

Bendriausia prasme potencialas reiškia galimybių, skirtų konkrečios veiklos vykdymui, tikslų siekimui, visumą. Potencialo sąvoka suponuoja subjekto ir objekto buvimą. Esminės kūrybinio potencialo savybės yra šios:

- universalumas, atspindintis galimybę apimti visą daugybę teisės egzistavimo sferų;
- integralumas, nulemiantis viso kūrybinės veiklos vykdymo galimybių spektro suvienijimą;
- adaptatyvumas, pasireiškiantis per galimybę operatyviai keisti savo struktūrą, veiklos formas ir kryptingumą siekiant efektyviai prisitaikyti prie istoriškai besikeičiančių sąlygų;
- novatoriškumas, t.y. nuolatinis turinio ir formų atsinaujinimo siekis;
- sudedamųjų dalių ir elementų subalansuotumas;

- sistemiškumas;
- nuoseklumas.

Kūrybinis potencialas gali būti skirstomas pagal subjektus:

- žmogaus samprotavimo potencialas. Individo samprotavimo veikla yra pirminė visos kūrybinės veiklos atžvilgiu. Sukuriami kūriniai yra teisės pagrindas, postūmis jos tolesniam vystymuisi. Nuo žmogaus samprotavimo priklauso pirminis potencialo ekologiškumas;
- teisės taikytojo potencialas. Užtikrinantis teisės perėjimą iš potencialios formos į aktualią, vykdo svarbią ekologinę funkciją palaikant teisinės kultūros sistemos funkcionavimą;
- žmonių (visuomenės) potencialas. Teisės ekologija yra glaudžiai susijusi su potencialo kaupimo ir realizavimo procesais. Nuo šių procesų eigos priklauso teisės palikimo išsaugojimas, bendravimo su juo poreikio atsiradimas, teisės atmosferos formavimasis. Galų gale, nuo žmonių aktyvumo priklauso teisinės veiklos rezultatyvumas. Žmogus visada atlieka informacijos atranką, atmeta nereikalingą ir mažai vertingą. Todėl žmogus atlieka tam tikrą aksiologinę funkciją bei atlieka teisės vertinimą. Įvairių žmonių teisės potencialo susiformavimo ir vystymosi procesai yra tarpusavyje susiję, todėl negali vykti atskirai vienas nuo kito. Visi individualūs potencialai integruojasi į kompleksinį visuomenės teisės potencialą. Teisės ekologizavimo perspektyvos priklauso nuo visuomenės teisės potencialo turinio ir jo realizavimo formų. Visuomenė nustato pagrindinius teisės potencialo pasireiškimo rėmus. Kiekviena epocha sukuria savitą teisės socialinį statusą. Tačiau visuomenės reguliuojanti galia negali būti traktuojama kaip vienintelė dominuojanti. Teisės sistema turi didelį potencialą savo autonomijos išsaugojimui. Teisė neatsiranda „pagal užsakymą“, kadangi siekis niekada nebūna tapatus rezultatui.

Besiformuojantis sociokultūrinis ir imanentinis kūrybinis faktorių pagrindu, teisės potencialas atitinkamai paženkliną savo epochą. Nuo to, kuriais vertybiniais pagrindais jis remiasi, kokiomis formomis jis pasireiškia ir į kurių sociokultūrinių procesų sistemą jis įeina, priklauso jo intensyvumas ir reikšmingumas visuomenėje. Lokalizuojamas laike ir vietoje, šis potencialas veikia lokalinėmis sąlygomis, tačiau jis pats tas sąlygas ir keičia, kartu su jomis kuria supantį žmogų bendrą teisės landšaftą.